

medicinska terminologin. Hon bidrog till att i Sverige införa ett vetenskapligt synsätt på talrubbingar hos barn.

Referenser

1. Tamm A. Fall av talrubbing samt förevisande av patient. Svenska Läkaresällskapets förhandlingar 30/11, 1909.
2. Tamm A. Om hörstumhet och uttalsfel hos barn. Allmänna Svenska Läkartidningen 1912: 113-55.
3. Tamm A. Talrubbingar och deras behandling. En handledning för lärare och föräldrar. Stockholm: Norstedts, 1916.
4. Tamm A. Medfödd ordblindhet och därmed besläktade rubbingar i barnåldern. Svenska Läkaresällskapets handlingar 1927; band 53: 144-55.
5. Tamm A. Ett sexualproblem. Onanifrågan i psykoanalytisk belysning. Läkare och uppfostrare tillägnad. Stockholm: Tidens förlag, 1930.
6. Tamm A. Nekrolog. Salomon Eberhard Henschen. Hjälpsskolan 1930: 133-4.
7. Tamm A. Referat om talesagens utveckling i Sverige. Beretning fra det 8. Nordiske møde vedrørende den særlige forsyng for aandsvage, blinde, døve, epileptikere och taledidende 1932: 277-83.
8. Tamm A. Medfödda med afasi besläktade språkrubbingar och deras behandling. Nordisk Tidskrift for Tale og Stemme 1940; 4: 57-70.
9. Tamm A. Mera psykologi i medicinen och mera medicin i psykologien! Socialmedicinsk Tidskrift 1947; 24: 14-20, 27-33.
10. Luttenberger F. Freud i Sverige. Psykoanalysens mottagande i svensk medicin och idédebatt 1900-1924. Skrifter nr 8. Institutionen för idé- och lärdomshistoria. Uppsala: Uppsala universitet, 1988.
11. Weiner P. The study of childhood language disorders: Nineteenth century perspectives. Journal of Communication Disorders 1986; 19: 1-47.
12. Nettelbladt U. De svårförståeliga barnen – aktuell forskning om specifik språkstörning. I: Söderbergh R, red. Från joller till läsning och skrivning. Malmö: Gleerups, 1997.
13. Stolt CM. Kaos och kunskap. Medicinens historia till år 2000. Lund: Studentlitteratur, 1997.
14. Quarsell R. Vårdens idéhistoria. Stockholm: Carlssons, 1991.
15. Eldridge MA. History of the treatment of speech disorders. Edinburgh: Livingstone, 1968.
16. Malmberg B. Introduktion till fonetiken som vetenskap. Stockholm: Natur och Kultur, 1969.
17. Sandin B. Skapandet av det normala barnet. I: Bergqvist K, Petersson K, Sundkvist M, red. Korsvägar. En antologi om möten mellan unga och institutioner förr och nu. Stockholm: Symposion, 1995.
18. Samuelsson C. Att arbeta med språkstörda barn. En historisk överblick av »tafelsbehandling» i Sverige. D-uppsats, tema Barn. Linköping: Universitetet i Linköping, 1997.
19. Larsson J. Hemmet vi ärvde. Stockholm: Arena, 1994.

Bara några få av kastratsångarna nådde ära och berömmelse – ljusskygga kirurger utförde de illegala ingreppen

Kastrering har sedan urminnes tider varit en metod för härskare att få ofarliga väktare till sina harem. Den siste eunucken i det kejserliga kinesiska hovet dog så sent som 1996. Helgon och eremiter har stundom kastrerat sig själva för att undgå köttets frestelser.

Eunucker följde som haremsvaktare med den arabiska erövringen till Spanien. Där upptäcktes deras speciella sångröster, som kom att utnyttjas i den katolska liturgin.

Från Spanien importerade påven Clemens VIII i slutet av 1500-talet spanska kastratsångare till det påvliga kapellet i Rom för att utföra sopranpartierna, ty kvinnor tilläts icke sjunga i Sixtinska kapellet, i enlighet med Pauli ord att kvinnan tige i församlingen. Publikens entusiasm över kastraternas säregna och vackra röster var stor, och de rekryterades snabbt till den framväxande operan, i synnerhet sedan påven Innocentius XI i slutet av 1600-talet förbjöd kvinnor att uppträda på teatern inom Kyrkostaten. Kastratrösten blev så populär att den under en period av

1700-talet dominerade operascenerna i Europa.

De manliga stämbanden

Under puberteten växer de manliga stämbanden från en genomsnittlig längd av 17,35 mm till 28,92 mm, medan de kvinnliga växer från 17,31 till 21,47 mm. Under testosteronets inflytande förtjockas stämbanden genom inlagring av kollagen och elastisk vävnad. Samtidigt växer tyreoidbrosket och blir tre gånger längre än kvinnans, vilket manifesterar sig i Adamsäpplet. I manlig larynx finns receptorer för dihydrotestosteron, men larynx tillväxten styrs också av tillväxthormonet, som även påverkar farynx, bihålorna och toraxkaviteten, och därmed skapar den manliga stämens speciella resonans och styrka.

Kastratens larynx har små dimensioner; stämbanden är lika korta som hos en kvinnlig sopran. Samtidigt växer kastratens kropp i övrigt till och med mer än normalt, eftersom testosteronets bromsande effekt på tillväxtzonerna uteblir. De utvecklade resonanskamrarna gör att kastratrösten skiljer sig markant från den prepubertala pojkrösten.

Kastraterna blev högväxta, med mjuk hud och – senare i livet – talrika rynkor runt ögonen. De var skägglösa med riklig hårväxt på huvudet, hade tendens till fetma, runda höfter samt smala skuldror. Intellectet hämmades inte. Den genomsnittliga livslängden för kastrater på 1600- och 1700-talen var 65 år – en aktningsvärd ålder på den tiden.

Priset för vacker musik

Påvarnas polyfona kyrkomusik behövde röster i de höga registren. Därför användes unga pojkar, eftersom kvinnor inte accepterades. Detta ledde dock till alltför täta byten av sångare, varför påven Sixtus V 1589 utfärdade en bulla, som infogade fyra

**MEDICIN
HISTORISK**
paus

Medicinhistoriska
ögonblicksbilder,
i form av en kort text
till en bra bild,
välkomnas!

»Medicinhistorisk paus»
Läkartidningen
Box 5603
114 86 Stockholm

Redaktör:
Kristina Räf

kastratsångare i Sixtinska kapellets kör. Praxis spred sig snabbt, och omkring 1640 fanns det kastrater i alla större kyrkokörer i Italien. I den påvliga kören fortsatte detta i mer än tre århundraden. Egentligen förbjöd den kanoniska lagen amputationer, utom i livräddande syfte, men ändamålet att producera vackrast möjliga musik till Guds ära fick i detta fall helga medlen.

Den italienska operan utvecklades ur den religiösa festmusiken, med begynnelse i Monteverdis Orfeo 1607. Operahus byggdes i alla städer med början i Venedig 1637, och kyrkosångarna inklusive kastraterna rekryterades till den profana musikdramatiken. Senare, när kvinnor (utanför påvestaten) släpptes in på operascenerna, föredrog många ändå kastrater i både kvinnliga och manliga roller.

Anonyma kirurger kastrerade pojkarna

Pojkarna kastrerades i regel mellan 7 och 9 års ålder, enklast genom att ligera kärldrängen, varefter testes atrofierades. Ofta utfördes dock testisextirpation, och ett slags anestesi åstadkoms genom kompression av halskärnen tills pojken blev medvetslös, varefter akten utfördes »med knappast någon smärta för patienten». Några operatörer gav opium tills patienten somnade, men många pojkar avled efter denna narkos, som därför ansågs mindre tillräddig. En viss mortalitet genom blödningar och sepsis förekom också.

Eftersom amputationen faktiskt var illegal, höll sig kirurgerna anonyma. Trots att det i Italien under 1700-talet kasterades 4 000 pojkar årligen har man inte kunnat identifiera några operatörer.

Pojkarna kom från fattiga familjer, som här såg en möjlighet till utkomst. Sångbegåvade pojkar under-

CIVICO MUSEO BIBLIOGRAFICO MUSICALE DI BOLOGNA

Kastratsångaren Carlo Broschi, som kallade sig Farinelli, blev en »grå eminens» i Spanien. Här ses han i hägnet av kungaparet Philip V och Elisabeth Farnese i en del av en målning av Corrado Giaquinto.

visades i konservatorier eller hos sånglärare i upp till tio år, med träning av sångteknik och andningskontroll. De berömdaste konservatorierna fanns i Neapel, varifrån en rad av de främsta kastratsångarna utgått. Senare växte det fram välrenommerade konservatorier även i Rom, Bologna och en rad andra italienska städer. Dessvärre var det endast ett fåtal kastrater som nådde framskjuten ställning inom opera- eller körvärlden. De andra fick sin försörjning som präster, diakoner eller munkar.

Drottning Kristinas skyddslingar

Under 1600- och 1700-talen kom en ström av italienska kastratsångare till operascenerna. De var populära över hela Europa, men idén att kastrera pojkar åt operascenen tycks aldrig ha spritt sig utanför Italien.

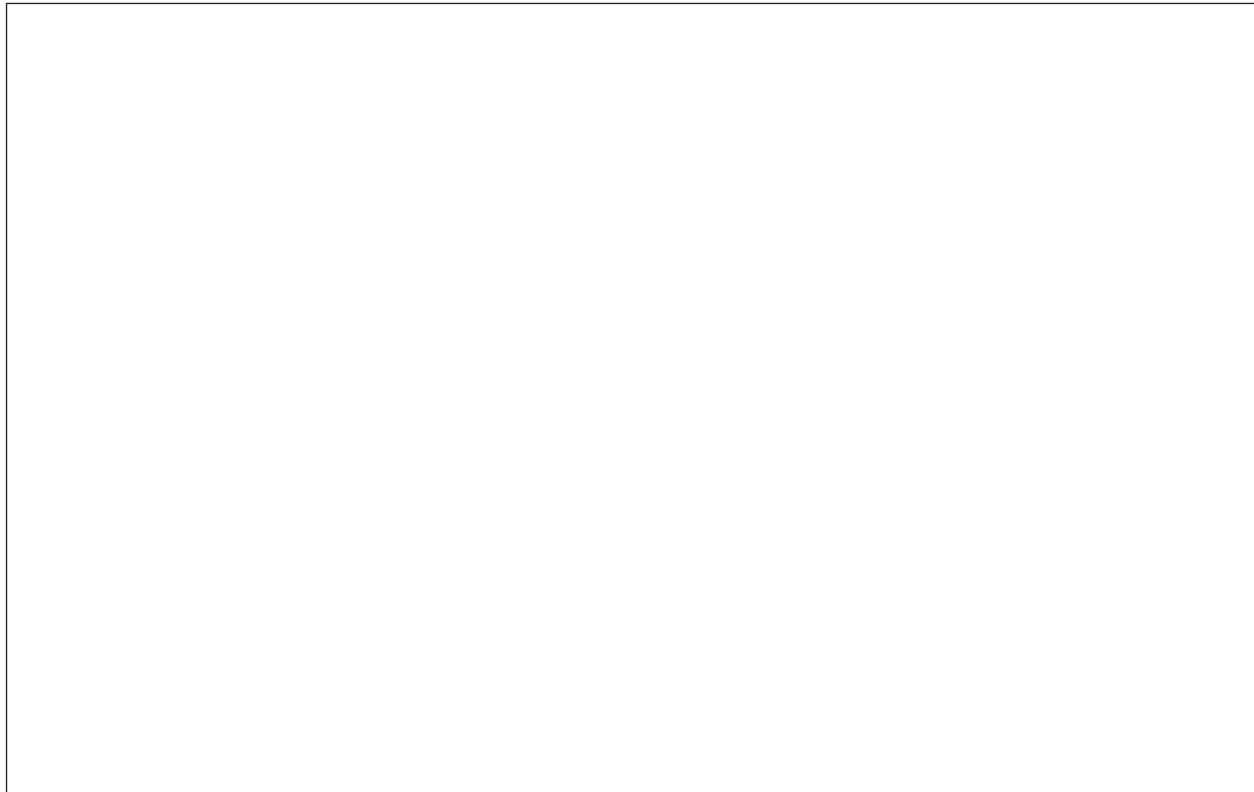
Drottning Kristina av Sverige kallade 1645 till sig Baldassare Ferri, vars sång enligt ett samtida vittne var »ojämförlig och änglalik, en skatt av harmoni och kungars förtjusning, den obeskrivliga längden av hans

passaggi, som han utvecklade med en lång fin drill utan att ta ett nytt andetag, sen en ny passaggio högre än den första och utan tecken till ansträngning». Ferri vistades vid denna tid vid det polska hovet, och han var omtalad över hela Europa. Kristina förmådde sin frände kung Sigismund till två veckors vapenvila i det pågående trettioåriga kriget och lät det kungliga skeppet hämta Ferri i Polen.

Under sin exil i Rom var drottningen en aktiv främjare av teater och musik. Kastrater som Siface (Giovanni Grossi) och Cortona (Domenico Cecchi) ingick i hennes trupp, som framförde verk av Scarlatti och Corelli, vilka hon beskyddade.

Farinelli – grå eminens i Spanien

De mest berömda kastratsångarna gästspelade över hela Europa till fabulösa gager. När familjen Mozart besökte London 1764 öppnades operasången av den berömde kastraten Giovanni Manzuoli från Florens, som fick 1 500 pund för att komma

Stefano Dionisi spelade titelrollen i filmen »Farinelli».

dit och sedan 1 000 guineas för en välgörenhetskonsert.

Den mest ryktbare av alla var dock Carlo Broschi (1705–1782), som kallade sig Farinelli som en hyllning till bröderna Farina, som bekostat hans utbildning i Neapel. Hans röst spände över tre oktaver, och han kunde hålla en ton i en hel minut utan att hämta andan. Han tog Londonpubliken med storm sedan han först lagt den italienska operapubliken för sina fötter.

32 år gammal inbjöds han till Madrid av drottning Elisabeth Farnese för att med sin sång skingra kung Philip Vs mångåriga djupa depression, liksom en gång David med sin harpa botade Saul. Effekten av Farinellis sång var häpnadsväckande. Kungens dystra min byttes mot ett strålande leende. Han erbjöd Farinelli vad han önskade, som tack för den intensiva glädje som just beretts honom. Farinelli blev snabbt oundgänglig. Varje kväll sjöng han ur sin väldiga repertoar med alla de variationer och drillar som han var mäktig, spelade cembalo och talade med kungen.

Han var också en klok man, vann kungens hela förtroende och kom under nio år att spela rollen av en grå eminens i spansk politik. Han reorganiserade den spanska operan och kallade in kända italienska sångare och

kompositörer. Även under Philips efterträdare Ferdinand VI behöll han sin ställning men också sitt älskvärda väsen, avvisade mutor och avböjde att bli vicekung av Peru. När Ferdinand avled 1759 lämnade Farinelli Spanien och bosatte sig i en villa utanför Bologna, där sångare i karriären likaväl som många kända personer besökte honom: Gluck, Mozart och kejsar Joseph II bl a. Där dog han vid 77 års ålder.

Attraktiva för kvinnor

Giusto Tenducci (1735–1790), en annan berömd kastratsångare, gästspelade också i London, där han blev god vän med Mozart, och även porträtterades av Gainsborough. Enligt ett vittne, Lydia Melford, »var hans röst varken en mans eller en kvinnas men mera melodios än någonderas. Han drillade så gudomligt att jag trodde mig vara i paradiset.»

Många kastrater var också fysiskt attraktiva för kvinnor. Tenducci gifte sig, andra hade älskarinnor som kände sig trygga, därför att deras snedsteg inte skulle kunna resultera i någon graviditet.

Poeten Dryden skrev:
*There are those who in soft
eunuchs place their bliss
and shun the scrubbing of a
bearded kiss*

I början av 1800-talet slocknade entusiasmen för kastratsångare. Napoleon lyssnade visserligen gärna till kastratsångare, men förbjöd den mutilerande operationen. Den siste berömda var kastratsångaren Giovanni Velluti (1781–1861), som gjorde sitt sista framträdande i London 1829.

I Sixtinska kapellets kör fanns kastrater kvar till 1902. Den siste var Alessandro Morechi, som dog 1922. Hans röst beskrivs som »mäktig, ren och klar som kristall med andningskontroll utan ansträngning». Det finns grammofonskivor med hans röst från 1902 och 1904, som trots dålig teknik ger oss de enda bevarade exemplen på kastraters sångröst.

Nutidens intresse för renässans- och barockmusik har inneburit en marknad för kontratenorer, som visserligen sjunger denna musik utmärkt men ändå inte så som dåtidens kritiker beskriver de kraftfullt överkliga rösterna hos kastraterna.

Nils Brage Nordlander
med dr, Uppsala

Referenser

- Barbier P. Histoire des castrats Paris: Edition Grasset&Fasquelle, 1989.
Stolpe S. Drottning Kristina. Stockholm Askild&Kärnekull, 1982.
Jenkins JS. The voice of the castrato. Lancet 1998; 351: 1877.